

2.3 Ліквідаційна процедура у справі про банкрутство юридичних осіб

Постановка проблеми. Дуже важливим аспектом діяльності юридичної особи є її платоспроможність перед іншими особами. При відсутності платоспроможності та можливості виплатити свої борги іншим особам, така юридична особа може бути визнана банкрутом. Після ухвалення постанови суду про визнання юридичної особи банкрутом, той же самий суд відкриває ліквідаційну процедуру та визначає її строк. Тому, потрібно визначити усі аспекти, які призвели до вищезазначених обставин.

Також, у зв'язку з прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства у 2018 році та відведенням окремого розділу саме ліквідаційної процедури існує необхідність в дослідженні саме питання ліквідаційної процедури у справі про банкрутство юридичної особи з належними прикладами судової національної практики.

Стан дослідження. Ліквідаційну процедуру у справі про банкрутство юридичних осіб було досліджено рядом вітчизняних вчених, зокрема такими, як: Богатиря В. К., Бородіної В. В., Дмитренка А. І., Кочина В. В., Хохлова Є. Б. та інші.

Виклад основного матеріалу. Дослідуючи ліквідаційну процедуру у справі про банкрутство юридичних осіб, слід згадати положення Конституції України. Так, в ст. 42 Конституції України зазначено, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [30].

Так, ми бачимо, що підприємницька діяльність та усі пов'язані з нею аспекти підтримуються державою й адміністративними органами, ніхто не вправі забороняти підприємницьку діяльність і примусово ліквідувати підприємство.

Перейдемо безпосередньо до визначення поняття юридична особа та ліквідація. Юридичною особою, відповідно до ст. 80 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку [31].

Так, В. В. Кочин аргументує, що «в контексті поняття юридичної особи її сутність полягає в юридично значущих ознаках цього учасника відносин, які є імперативними вимогами до організації, що надає можливість останній стати суб'єктом цивільних відносин. До таких ознак, зокрема, належать: 1) організаційна єдність; 2) публічність виникнення та припинення; 3) загальна (універсальна) правоздатність; 4) майнова відокремленість; 5) самостійна відповідальність; 6) виступ у цивільному обороті від власного імені» [32, с. 44].

За дослідженнями О. Б. Хохлова та В. В. Бородіна «юридична особа є суб'єктом, як публічного, так і приватного права, може вступати в цивільні, трудові, адміністративні та кримінальні відносини» [33, с. 154].

Також, слід вказати, що за ЦК України виділені такі ознаки та вимоги до юридичної особи, як:

- має пройти закріплений законодавством процес створення (ст. 87 ЦК України);
- мають бути дотримані вимоги до змісту установчих документів (ст. 88 ЦК України);
- пройшла державну реєстрацію та були внесені дані до єдиного державного реєстру (ст. 89 ЦК України);
- має можливість виступати у суспільстві за закріпленою назвою, або від свого імені (ст. 90 ЦК України);
- має повну цивільну правоздатність (ст. 91 ЦК України);
- має повну цивільну дієздатність (ст. 92 ЦК України);
- закріплено місцезнаходження головного офісу, або філіалу (ст. 93 ЦК України);
- самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями (ст. 96 ЦК України);
- повноцінно здійснюється управління товариством його керівниками, або органами управління (ст. 97 ЦК України) тощо.

Щодо поняття ліквідації юридичної особи, то перш за все воно закріплене у ст. 104 ЦК України, де вказано, що юридична особа припиняється в результаті

реорганізації або ліквідації. В ч. 1 ст. 110 ЦК України вже закріплений перелік за яким ліквідується юридична особа:

1) за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами;

2) за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади;

3) за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, - за позовом відповідного органу державної влади [31].

За словником української мови І. К. Білодіда термін «ліквідація» тлумачено як «припинення діяльності (закладу, підприємства, установи тощо); доведення чого-небудь до кінця з метою позбутися чогось, розрахуватися з ким-, чим-небудь тощо; припинення існування, знищення чого-небудь; фізичне знищення кого-небудь» [34, с. 513].

Важливим етапом ліквідації юридичної особи є правонаступництво, за яким інша особа отримує усі активи підприємств та усі його борги. З цього приводу, цікавою видається думка О. М. Гнатів, що «під час ліквідації теж можливе правонаступництво, але воно відрізняється від правонаступництва в процесі реорганізації» [35, с. 107].

Вважаємо, що висновок О. М. Гнатів цілком правильний, оскільки вчений зазначає, що правонаступництво у разі ліквідації суб'єкта управління відбувається лише за наявності активів, які залишилися після погашення вимог усіх кредиторів у встановленому законодавством порядку. правонаступниками в даному випадку є засновники, тобто фізичні та юридичні особи, якщо це не передбачено законом. Спадщиною є лише та частина майна, яка залишилася після погашення боргу, а не за весь набір прийнятних активів. Перехід права власності відбувається у порядку, визначеному законом, установчими документами чи рішенням суду. Тому вчений пропонує ліквідацію визначити як

припинення юридичних осіб у встановленому законодавством порядку, без створення нових суб'єктів господарювання.

Загальний порядок ліквідації юридичної особи зазначений у ст. 111 ЦК України. Сама ж ліквідаційна процедура у порядку банкрутства закріплена в розділі IV Кодексу України з питань банкрутства (далі – КУзПБ), який був прийнятий 18 жовтня 2018 року замінивши Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Основною метою цього кодексу стало вдосконалення самої процедури банкрутства та забезпечення балансу інтересів кредиторів з інтересами боржника. КУзПБ закріпив більшість повноважень господарського суду, у провадження справ про банкрутства, які направлені для відновлення платоспроможності юридичної особи або формування ліквідаційної маси, яка б була достатньою для задоволення кредиторських вимог.

Розглянемо детальніше порядок ліквідаційної процедури за розділом IV КУзПБ. Ухвалення постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури закріплено в ст. 58 КУзПБ. Наслідки визнання боржника банкрутом закріплені у ч. 1 ст. 59 КУзПБ, а саме:

- господарська діяльність банкрута завершується закінченням технологічного циклу з виготовлення продукції у разі можливості її продажу, крім укладення та виконання договорів, що мають на меті захист майна банкрута або забезпечення його збереження (підтримання) у належному стані, договорів оренди майна, яке тимчасово не використовується, на період до його продажу у процедурі ліквідації тощо;

- строк виконання всіх грошових зобов'язань банкрута вважається таким, що настав;

- у банкрута не виникає жодних додаткових зобов'язань, у тому числі зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), крім витрат, безпосередньо пов'язаних із здійсненням ліквідаційної процедури;

- припиняється нарахування неустойки (штрафу, пені), процентів та інших економічних санкцій за всіма видами заборгованості банкрута;

- відомості про фінансове становище банкрута перестають бути конфіденційними чи становити комерційну таємницю;
- продаж майна банкрута допускається в порядку, передбаченому цим Кодексом;
- скасовуються арешт, накладений на майно боржника, визнаного банкрутом, та інші обмеження щодо розпорядження майном такого боржника. Накладення нових арештів або інших обмежень щодо розпорядження майном банкрута не допускається;
- припиняються повноваження органів управління банкрута щодо управління банкрутом та розпорядження його майном, якщо цього не було зроблено раніше, члени виконавчого органу (керівник) банкрута звільняються з роботи у зв'язку з банкрутством підприємства, а також припиняються повноваження власника (органу, уповноваженого управляти майном) майна банкрута [36].

Особливе значення у ліквідаційній процедурі займає ліквідатор, якого назначають для контролю та проведення цієї самої процедури. До повноважень ліквідатора за ч. 1 ст. 61 КУЗПБ віднесені повноваження: прийняття у своє відання майна боржника, забезпечення його збереження; проведення інвентаризації та визначення початкової вартості майна банкрута; аналіз фінансового стану банкрута; виконання повноваження керівника (органів управління) банкрута; формування ліквідаційної маси; заява до третіх осіб вимог щодо повернення банкруту сум дебіторської заборгованості; вживання заходів, спрямованих на пошук, виявлення та повернення майна банкрута, що знаходиться у третіх осіб тощо [36].

Було також закріплено положення про ліквідаційну масу, де за ч. 1 ст. 62 КУЗПБ закріплено, що «усі види майнових активів (майно та майнові права) банкрута, які належать йому на праві власності або господарського відання, включаються до складу ліквідаційної маси», а за ч. 1 ст. 63 КУЗПБ визначено, що «після проведення інвентаризації та отримання згоди на продаж майна ліквідатор здійснює продаж майна банкрута на аукціоні» [36].

Відповідно до вищезазначеного, ліквідатор оцінює усі майнові активи підприємства, яке визнано банкрутом та ліквідує його з подальшим продажем на аукціону, щоб хоча б якось покрити борги підприємства до кредиторів та осіб, перед якими воно має заборгованість.

Перейдемо до судової практики. Як приклад, в Постанові господарського суду Закарпатської області від 06.05.2019 р. у справі № 907/70/19 суд, враховуючи наявні у матеріалах справи докази та встановлені у ході судового розгляду обставини, зокрема, щодо недостатності майна боржника для задоволення вимог його кредиторів, господарський суд приходить до висновку щодо наявності підстав для визнання боржника банкрутом та введення процедури ліквідації, постановив визнати юридичну особу банкрутом та відкрити ліквідаційну процедуру [37].

В Ухвалі господарського суду Харківської області від 16.02.2021 р. у справі № Б-24/158-07 де «08.02.2021 від ліквідатора на адресу суду надійшов звіт ліквідатора, в якому він зазначив про неможливість завершення ліквідаційної процедури у зв'язку з відсутністю погодження органом управління боржником - Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України переліку ліквідаційної маси, що в свою чергу позбавляє можливості розпочати реалізацію майна ДСП «Оберіг» та провести розрахунки з кредиторами. На адресу суду від комітету кредиторів також надійшло клопотання, в якому комітет кредиторів просить суд зобов'язати ліквідатора провести реалізацію майна ДСП «Оберіг» відповідно до ст.ст.48, 62-89, 96 Кодексу України без погодження з органом, уповноваженим управляти майном» [38].

Сама ж ліквідаційна процедура, по цій справі, на той момент тривала вже 11 років. Тому суд дійшов висновку, що можливо задовольнити клопотання комітету кредиторів та зобов'язати ліквідатора провести реалізацію майна ДСП «Оберіг» відповідно до положень КУзПБ, а саме провести оцінку майна банкрута згідно ч. 12 ст. 96 КУзПБ та після проведення оцінки, у відповідності до п. 5 ст. 48 КУзПБ скликати комітет кредиторів для погодження умов продажу майна та отримання згоди на продаж майна боржника.

Також, слід зазначити, що в Ухвалі господарського суду Хмельницької області від 25.11.2021 р. у справі № 924/995/19 суд приходиться до висновку, що при визначенні початкової вартості майна ліквідатором не дотримано критерію отримання найвищої ціни за продаж майна банкрута. Судом також було враховано, що виникнення у боржника, щодо якого введено ліквідаційну процедуру у справі про банкрутство, податкового обов'язку щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), термін сплати яких настав після моменту визнання боржника банкрутом, матиме наслідком порушення права такого боржника, яке визначене законодавством, на звільнення від сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), що у свою чергу суперечить принципу правової визначеності, який є одним із елементів верховенства права [39].

Як бачимо, судова практика з ліквідаційної процедури охоплює дуже багато різних практичних нюансів з якими зіштовхується сам ліквідатор по справі. У ліквідатора постійно існує необхідність звернення до господарського суду з різного роду проблемними питаннями, що значно навантажує судову систему. З цього приводу, пропонуємо розробити окремий судовий відділ з питань ліквідаційної процедури в самому господарському суду, або посаду судді з питань ліквідаційної процедури, до якого буде звертатися ліквідатор з різного роду питань, та який зможе прийняти рішення, яке не суперечить нормам КУзПБ, цивільного й господарського законодавства, та повідомляти про нього самого банкрута. Це на нашу думку, дозволить зняти навантаженість з господарських судів.

Ще одним важливим питанням є саме строк ліквідаційної процедури, за ч. 1 ст. 59 КУзПБ який становить 12 місяців. На прикладі судової практики бачимо, що ліквідаційна процедура триває по декілька років, це також наводить на думку введення до господарського суду окремого ліквідаційного судового відділу, або судді з ліквідаційних питань.

Потрібно закріпити відповідальність ліквідатора та осіб, які перешкоджають ліквідаційній процедурі по справі у вигляді штрафу, який буде

зростати пропорційно до перевищення строку ліквідаційної процедури саме з умисної вини ліквідатора, або інших осіб.

Існує декілька нормативних невідповідностей у ліквідаційній процедурі юридичних осіб, які помітив В. К. Богатир, приєднуємося до його думки, та вважаємо за необхідне зробити наступні кроки:

1. Внесення змін до ч. 2 ст. 59 КУЗПБ, а саме «Процедура передавання бухгалтерської та іншої документації, печатки і штампів, матеріальних та інших цінностей банкрута ліквідатору починається автоматично після призначення ліквідатора. У разі ухилення від виконання зазначених обов'язків відповідні посадові особи банкрута несуть відповідальність відповідно до закону. Ліквідатор має право замовити виготовлення дублікатів печатки та штампів у разі їх втрати». Що дозволить прискорити початок ліквідаційної процедури, так як норма про 15-денний строк не завжди дотримується.

2. Внесення змін до ч. 1 ст. 62 КУЗПБ, а саме «Усі види майнових активів (майно та майнові права) банкрута, які належать йому на праві власності, господарського відання, або оперативного управління включаються до складу ліквідаційної маси». Що виправить ситуацію, за якою законодавець не передбачив можливість некомерційних суб'єктів господарювання відповідати своїм майном на статусі оперативного управління перед кредитором у процедурі ліквідації.

3. Видалення абзацу першого ч. 3 ст. 62 КУЗПБ, для остаточного захисту прав кредиторів та при рівняння некомерційних суб'єктів господарювання наряду з комерційними.

4. Доповнення ч. 4 ст. 62 КУЗПБ наступним реченням: «Якщо майно, виключене з обігу, знаходиться у складі майна банкрута на законних підставах, передача його здійснюється на оплатній основі».

5. Зміна назви ст. 63 КУЗПБ з «Продаж майна банкрута» на «Реалізація ліквідаційної маси», так як звужуються терміни зазначені в ст. 62 КУЗПБ та недотримується повноцінна термінологія ліквідаційної процедури банкрутства [40, с. 130-134].

Крім того, ліквідаційні процедури закріплені для окремих господарських суб'єктів закріплені в різних нормативно-правових актах, наприклад такі ліквідації, як: повного товариства (ст. 132 ЦК України); командитного товариства (ст. 139 ЦК України); товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю (Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»); акціонерні товариства (Закон України «Про акціонерні товариства»); банків (Закон України «Про банки і банківську діяльність») тощо [31, с. 12-14].

Цікавою є класифікація ліквідації юридичних осіб А. І. Дмитренко за такими ознаками: «за характером здійснення – примусова й добровільна; за метою здійснення можна виокремити ліквідацію внаслідок зміни організаційно-правової форми господарювання, з метою припинення діяльності й альтернативу; за ознакою основного спонукального мотиву – ліквідація внаслідок неефективної діяльності, досягнення мети функціонування та невідповідності нормативним вимогам функціонування; за масштабом поширення – ліквідація материнської компанії (холдингу), ординарного підприємства, філії або представництва, структурного підрозділу, окремих функцій чи процедур, а також скорочення персоналу; за технологією здійснення ліквідацію можуть здійснювати в загальному порядку, у межах банкрутства, автоматично або як припинення діяльності за спеціальною технологією» [44, с. 216–217].

Висновки. На нашу думку, ліквідацію юридичної особи потрібно розглядати через призму набору символів, які невіддільні для такого правового інституту, як завершене судове провадження. Пропонуємо встановити, що ліквідація юридичної особи закріплена за цивільним законодавством, та нею є юридична процедура, врегульована законом, за результатами якої повністю припинено платоспроможність юридичної особи як суб'єкт права з можливістю часткової передачі прав та обов'язків іншим особам – правонаступникам.

Пропонуємо розробити окремий судовий відділ з питань ліквідаційної процедури в самому господарському суду, або посаду судді з питань

ліквідаційної процедури до якого буде звертатися ліквідатор з різного роду питань та який зможе прийняти рішення, яке не суперечить нормам КУзПБ, цивільного й господарського законодавства і повідомити про своє рішення самого банкрута. Це на нашу думку, дозволить зняти завантаженість з господарських судів та дозволить дотримуватися строку ліквідаційної процедури у термін 12 місяців.

Потрібно закріпити відповідальність ліквідатора та осіб, які перешкоджають ліквідаційній процедурі по справі у вигляді штрафу, який буде зростати пропорційно до перевищення строку ліквідаційної процедури саме з умисної вини ліквідатора, або інших осіб.

Пропонуємо також внесення змін до КУзПБ у наступному вигляді:

1) внесення змін до ч. 2 ст. 59 КУзПБ у вигляді: «Процедура передавання бухгалтерської та іншої документації, печатки і штампів, матеріальних та інших цінностей банкрута ліквідатору починається автоматично після призначення ліквідатора. У разі ухилення від виконання зазначених обов'язків відповідні посадові особи банкрута несуть відповідальність відповідно до закону. Ліквідатор має право замовити виготовлення дублікатів печатки та штампів у разі їх втрати»;

2) внесення змін ч. 1 ст. 62 КУзПБ, а саме «Усі види майнових активів (майно та майнові права) банкрута, які належать йому на праві власності, господарського відання, або оперативного управління включаються до складу ліквідаційної маси»;

3) видалення абзацу першого ч. 3 ст. 62 КУзПБ, для остаточного захисту прав кредиторів та при рівняння некомерційних суб'єктів господарювання наряду з комерційними;

4) доповнення ч. 4 ст. 62 КУзПБ наступним реченням: «Якщо майно, виключене з обігу, знаходиться у складі майна банкрута на законних підставах, передача його здійснюється на оплатній основі».

5) зміна назви ст. 63 КУзПБ з «Продаж майна банкрута» на «Реалізація ліквідаційної маси».

Цікавим доповненням також може стати норма, внесена до ч. 1 ст. 58 КУЗПБ після «Суд визначає строк, протягом якого ліквідатор зобов'язаний здійснити ліквідацію боржника. Цей строк не може перевищувати 12 місяців» додати наступне «Суд може надати банкруту можливість відновлення платоспроможності строком на 3 місяців, протягом якого банкрут має відновити свою платоспроможність та виплатити усі боргові зобов'язання, що скасує постанову про його банкрутство та продажу його майна». Це, на нашу думку, може дати підприємству другий шанс та зробити ліквідаційну процедуру остаточним варіантом неможливості відновлення платоспроможності боржника.